

بررسی جایگاه و اهمیت ازدواج از منظر آیات و روایات

زهرا حزبی^۱

چکیده

ازدواج یکی از اساسی ترین و مهم ترین نهادهای اجتماعی و دینی در اسلام است که هم در قرآن کریم و هم در روایات اهل بیت (علیهم السلام) جایگاهی ویژه دارد. این پیوند مقدس نه تنها به عنوان وسیله ای برای تشکیل خانواده و تامین نیازهای جسمی و عاطفی انسان مطرح شده است، بلکه بستر مناسبی برای تعالی روحی، اخلاقی و اجتماعی انسان نیز فراهم می کند. از دیدگاه قرآن کریم، ازدواج موجب آرامش، محبت و مودت بین زوجین می شود و زمینه ای برای رشد و تکامل اخلاقی و معنوی آنان ایجاد می کند. در آیات متعددی از قرآن، به معیارهای انتخاب همسر، اهمیت وحدت در زندگی مشترک و تاثیر ازدواج بر سعادت دنیوی و اخروی اشاره شده است. همچنین، روایات اسلامی ازدواج را به عنوان عاملی برای حفظ نیمی از دین و گامی اساسی در مسیر تقوا معرفی کرده اند. پژوهش حاضر به روش توصیفی، تحلیلی و با استناد از منابع کتابخانه ای تالیف شده است.

کلیدواژه: جایگاه، خانواده، ازدواج، آیات و روایات.

^۱ طلبه سطح دو، حوزه علمیه کارون

قرآن کریم به عنوان عالی ترین راهنمای بشر در حیات دنیوی و اخروی و در همه ی زمان ها و مکان ها، جامع تمامی نیازمندی ها و پاسخگوی همه ی سرگشتگی هاست. بهره مند شدن از این منبع عظیم الهی، مستلزم به کارگیری روش هایی است که قرآن پژوهان را به طریقه ی آسان تری به این معارف عظیم متصل نماید. یکی از بهترین روش ها، بررسی موضوعی آیات الهی است. نوشتار حاضر در راستای تبیین یکی از مهم ترین و سرنوشت سازترین مقولات بشری ازدواج و با در نظر گرفتن نقش تعیین کننده ی آن در حیات فردی و جمعی انسان، بر آن است تا با رجوع به دریای بی کران معارف قرآنی، آن چه را که می تواند هدایتگر حقیقت طلبان در این مسیر باشد، استخراج نماید؛ در این جهت چندین محور اساسی را در بحث ازدواج از جمله: معناشناسی نکاح، اهمیت و ضرورت ازدواج، منشأ طبیعی ازدواج، آثار و فواید ازدواج، ملاک های انتخاب همسر، خواستگاری و... را پیش رو قرار داده و آن چه از مصحف شریف قرآن در این باره مطرح شده است، (چه از حیث واژگان و چه از حیث محتوا)، با ذکر چندین استناد از مفسرین معروف، بیان می دارد. در پیشینه این پژوهش، مقالاتی در ارتباط با این موضوع نگاشته شده است و هر کدام از این پژوهش ها به یک بحث در ارتباط با موضوع پرداخته اند از جمله در مقاله: آمادگی و پیش نیازها در ازدواج موفق از منظر قرآن و حدیث، مولف: رباب مطیری و دیگران، ۱۴۰۰ در این مقاله به پیش نیازها در ازدواج موفق از منظر قرآن و حدیث پرداخته است. در مقاله: بررسی جایگاه ازدواج در قرآن و روایات اسلامی، مولف: عبدالله احمدی، ۱۴۰۴ در این مقاله با بررسی آموزه های قرآن و روایات، معیارهای انتخاب همسر، اهمیت وحدت، آرامش و مودت در زندگی مشترک، آثار اجتماعی و دینی ازدواج، و نقش آن در تقویت بنیان خانواده و جامعه تحلیل شده است. در مقاله: راهکارهای مقابله با ازدواج سفید از منظر قرآن و روایات، مولف: عظیم پور مقدم و دیگران، ۱۳۹۸ در این مقاله به بررسی راهکارهایی را برای پیشگیری از گسترش ازدواج سفید از منظر آیات و روایات پرداخته شده است. هدف از این مقاله، بررسی جایگاه و اهمیت ازدواج از منظر آیات و روایات است. ولی در این مقاله حاضر سعی بر آن شده است به جایگاه و اهمیت ازدواج از منظر آیات و روایات پرداخته شود. بر این اساس ما در این پژوهش درصدد پاسخ به سؤالی هستیم که بیانگر و روشن کننده این تحقیق باشد از جمله:

۱- جایگاه و اهمیت ازدواج از منظر آیات و روایات چیست؟

۱- مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به بحث‌های اصلی لازم است کلمات کلیدی و تأثیرگذار را که در این پژوهش مطرح است مورد بررسی لغوی و اصطلاحی قرار داده شود تا با روشن شدن مفاهیم آن‌ها، تبیین هرچه بیشتر بحث ممکن شود.

۱-۱- خانواده

خانواده به معنای سپر آه‌نین است و برای مرد نیروی مطمئن می‌باشد.^۱ و در جای دیگر خانواده به معنای عشیر و خاندان او است چراکه با ایشان قدرتمند می‌شود.^۲ بنابراین نظریه خانواده تنها در حوزه و قلمرو فرزندان و خانواده مرد نیست بلکه شامل نزدیکان و خویشاوندان او که با آن‌ها قدرتمند می‌شود نیز می‌باشد. و هم‌چنین به معنای؛ کوچک‌ترین نهاد اجتماعی است که از ازدواج شرعی زن و مرد حاصل می‌شود و با فرزند تکمیل می‌یابد که پس از ازدواج حقوق متقابل جدیدی بین افراد این نهاد شکل می‌گیرد.^۳ بنابراین تعریف خانواده شامل زن و شوهر، فرزندان و خویشاوندان ایشان است و با این معنا همسویی دارد؛ اسلام برای تمام افراد در مقابل خانواده، قوانین و سنت‌های خاص اعم از حقوق و وظایف تربیتی وضع کرده است و ایشان را ملزم به انجام آن‌ها ساخته است.^۴

۱-۲- ازدواج

ازدواج برگرفته از واژه زوج به معنای جفت در مقابل فرد^۵ و به معنای قرین شدن با یکدیگر، شوهر کردن، زن گرفتن و زناشویی است. در فقه در همان معنای لغوی و عرفی به کار رفته است و به آن نکاح نیز گفته می‌شود.^۶ نکاح در لغت به معنی ضم (پیوستن) است و لغت «زواج» به معنای قرین و مقارن از یک جنس، اطلاق شده است. «الزواج يدل على مقارنة شيء لشيء من ذلك»^۷ هم چنین نکاح در اصطلاح عرب، به معنای مختلفی بیان شده است. این واژه هم بر «عقد» و هم بر «وطی» (جماع) اطلاق شده است. از ظاهر بیشتر آیات قرآن، چنین استنباط

^۱ فیروزآبادی، قاموس للمحیط، ج ۲، ص ۱۲۸.

^۲ سالاری فرد، نظام خانواده در اسلام، ص ۱.

^۳ جلالی، خانواده تراز در اندیشه اسلامی، ص ۱۲.

^۴ سالاری فرد، نظام خانواده در اسلام، ص ۲.

^۵ جوهری، الصحاح، ج ۱، ص ۳۲۰؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۲، ص ۲۹۱.

^۶ دهخدا، لغت نامه، ج ۸، ص ۱۱۴۵۴.

^۷ ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ص ۳۲۰.

می شود که نکاح به معنی عقد است: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ»^۱؛ «وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ»^۲؛ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ»^۳ اما در بعضی آیات، مقصود از نکاح، وطی است نه عقد؛ از جمله آیه ای که در مورد زنان سه طلاقه است: «حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ»^۴ البته به نحو مستقیم، این نکته از آیه به دست نمی آید که مراد از نکاح وطی است؛ بلکه به قرینه ی دیگر که از خارج به دست می آید، این معنی مراد می شود و به ذهن می آید.

۲- نگاه قرآن به مسأله ازدواج

آیات قرآن به امر ازدواج و تشکیل خانواده تشویق می کند و آن را ارزشمند می داند:

۱. نقش بزرگان و مسئولین در ازدواج جوانان

قرآن می فرماید: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ»^۵ به نکاح درآورید بی همسرانتان را. به خود جوان ها نمی گوید ازدواج کنید. گرچه آن هم منظور است، ولی مخاطب دیگران هستند. به نکاح درآورید کسانی از خودتان را که بی همسر اند. «وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ» و حتی از غلامان و کنیزان که هر کدام بی همسرند و صلاحیت ازدواج دارند به نکاح درآورید. یعنی اسباب ازدواج آنها را فراهم کنید. جالب است که این دستور برای کسانی است که توان این امر را دارند. برای پدر و مادر در خانواده و برای مسئولین در جامعه. اگر این دغدغه در مسئولین وجود داشته باشد امکان ازدواج برای جوان ها بیشتر خواهد شد. خطاب عام است پس باید این زمینه را فراهم کنند.

۲. ازدواج انسان فقیر از دیدگاه قرآن کریم

گاهی سوال می شود که وقتی شخص هنوز تمکن مالی ندارد چرا ازدواج بکند. نکته دیگری که در آیه مطرح شده این است که قرآن یک وعده می دهد. می گوید ممکن است دست جوانی از مال دنیا تهی باشد. نگویید این فقیر است و فعلاً نمی تواند ازدواج کند. «إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» خدا وسعت بخش است.

^۱ نور، ۳۲.

^۲ نساء ۶.

^۳ احزاب، ۴۹.

^۴ نور، ۳۳.

^۵ نور، ۳۲.

به حال و روز بندگان خود آگاه است. پس شما ترتیب ازدواج کردن را ایجاد کنید تا اینکه خداوند هم کمک کند که اگر فقیر باشند مشکلات و نیازهایشان را برطرف می‌کند.

۳. نقش دعا در تشکیل خانواده شایسته

اما نکته دیگری که در قرآن مطرح است دعوتی است که قرآن کریم به دعای برای همسر و فرزند ارائه می‌دهند. در سوره فرقان در آیاتی که در وصف عباد الرحمن بیان شده است می‌فرماید: «وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا»^۱ از این جا بحث را شروع می‌کند. بندگان خدا در زمین به آرامی راه می‌روند. بندگان خدا تکبر نمی‌کنند. همین‌طور بحث‌های متعددی دارد تا به این عبارت می‌رسد: «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ»^۲ آنان برای داشتن یک خانواده خوب دست به دعا برمی‌دارند.

با این عبارات خدا می‌خواهد به ما خط بدهد. لذا می‌فرماید: بندگان خدا و عباد الرحمن این دعا را می‌کنند، پس ما هم باید دعا کنیم. خدایا از همسران ما و ذریه ما نور چشمی به ما عطا کن. یک همسری که نور چشم من باشد. زن باید شوهری بخواهد که نور چشم او باشد و مرد باید همسری برای خود درخواست کند که نور چشم او باشد و همین‌طور دعای برای فرزندان. یعنی این تشویق که به ما می‌گویند و می‌آموزند که برای ازدواج و برای خوبی ازدواج خود و مناسب بودن ازدواج خود دعا کنید و این از مصادیق بزرگ تشویق به ازدواج است.

جمله آخر هم بسیار زیبا است «وَأَجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا» خدایا ما را برای متقین امام قرار بده. به نظر می‌رسد منظور در این آیه فرزندان متقی هستند. چون پدر یک درجه‌ای از امامت و پیشوایی را برای فرزندان خود دارد و این که می‌گوید خدایا ما را امام متقین قرار بده. پیشوای بچه‌هایی قرار بده که متقی باشند. ما بتوانیم آن‌ها را متقی پرورش دهیم و تربیت کنیم؛ هم پدر و بعد مادر. ببینید این دعا و آن دستور العمل چه تشویقی است، چه زمینه سازی برای ازدواج است اگر توجه کنیم. همه باید برای ازدواج خود دست به دعا باشند. خدایا همسر خوب به ما عطا کن، پس باید ازدواج کنیم، پس باید توجه به ازدواج داشته باشیم و معلوم می‌شود چرا ازدواج لازم است.

^۱ فرقان، ۶۳.

^۲ همالن، ۷۴.

از پیامبر اکرم(ص) نقل شده است که بعد از جنگ احد به دختر جحش فرمود: دایی تو، حمزه شهید شد. گفت: «انا لله و انا اليه راجعون»؛ من اجر این مصیبت را از خدا می خواهم. سپس پیامبر(ص) فرمود: برادرت نیز شهید شد؛ بار دیگر همان جملات سابق را تکرار نمود؛ اما همین که خبر شهادت همسرش را به او داد، دست بر سر گذاشت و فریاد کشید. پیامبر(ص) فرمود: «نعم ما يعدل الزوج عند المرأة شئ»؛ «بله، در نزد زنان چیزی و یا کسی جای همسر را نخواهد گرفت».^۱

د- میل به تداوم وجود خویش

ازدواج منشأ بقای نسل و حفظ نوع بشری است و همین میل انسان به فرزند داشتن و حب بقا، می تواند منشأ طبیعی ازدواج باشد و این میل و علاقه، میلی فطری و طبیعی است که هر فردی آن را احساس می کند. البته اغراض و اهداف دیگری نیز می تواند آن را تقویت کند که در میان انسان ها مختلف و متفاوت است. به عنوان نمونه، در جوامع عشیره ای، وجود فرزند زیاد منشأ قدرت به حساب می آید؛ گروهی دیگر، فرزند را جهت دستگیری در ایام پیری و...

می خواهند؛ اما اصل فرزند داشتن، به این جهت مطلوب است که دنباله ی وجود خود انسان تلقی می شود و در جهت تمایل به بقا و حیات خویشتن است. آدمی فرزند را مرتبه ی نازله از وجود خویش تلقی می کند و بقای آن را بقای خود می داند. بنابراین، با وجود انگیزه های مختلف برای طلب فرزند، یک میل فطری هم که میلی اصیل و مطلوب است وجود دارد و خواست مستقل فطری به آن تعلق می گیرد.

قرآن کریم، زناشویی را تنها وسیله ی حفظ نسل و بقای نوع انسان و داشتن فرزندان صالح معرفی کرده است. «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِعِمَّتِ اللَّهُ هُمْ يَكْفُرُونَ»^۲ یکی از صفات عبادالرحمن این است که از خداوند متعال می خواهند که به آن ها فرزندان صالح بدهد «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا ذُرِّيَّتًا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا»^۳ عشق و علاقه زکریا به

^۱ عروسی حویزی، ج ۴، ص ۱۷۴؛ مکارم شیرازی، ج ۱۶، ص ۴۷.

^۲ نحل، ۷۲.

^۳ فرقان، ۷۴.

فرزند نیکو و صالح داشتن، حکایت از یک میل فطری و ذاتی به داشتن فرزند می کند: «هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ»^۱

از جمله موارد اثبات مطلوبیت فرزند و فطری بودن آن، این نکته است که انسان هایی که از داشتن فرزند محروم هستند، درصدد برمی آیند که برای خود فرزندخوانده ای فراهم کنند. قرآن در این زمینه بیانی دارد که به آن اشاره می شود: کسی که یوسف (ع) را در مصر خرید، به همسرش سفارش او را کرد و گفت: «أُكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ»^۲ از این جمله چنین استفاده می شود که عزیز مصر فرزندی نداشت و در اشتیاق فرزند به سر می برد، هنگامی که چشمش به این کودک زیبا و برومند افتاد، دل به وی بست که جای فرزند او باشد.

^۱ آل عمران، ۳۸.

^۲ یوسف، ۲۱.

نتیجه گیری

در این مقاله به آنچه که گفته شد به این نتیجه دست یافتیم که یکی از زیباترین مظاهر رحمانیت و رحیمیت پروردگار عالم، آفرینش عشق و محبت و ایجاد الفت و انس بین زوجین است که تا لحظاتی قبل از محرمیت هیچ کدام حتی حق لمس دیگری را نداشتند ولی با جاری شدن خطبه شریف نکاح این دو معشوق و زوج جوان، مطلقاً به یک دیگر محرم می‌شوند و لحظه به لحظه بر محبتشان افزوده می‌گردد تا این که چنان شیفته‌ی همسر خود می‌شوند که حاضر اند جان شیرین خود را فدای دیگری کنند. از این رو بعضی از افراد جامعه این پیغام پروردگار را به خوبی دریافت نکرده اند و با بیانات و کلام و کردارشان مرتب از مسولیت ازدواج و انتخاب شریک برای زندگی دوری می‌کنند و یا از کرده‌ی خویش ابراز پشیمانی می‌کنند و به گمان خویش فکر می‌کنند که جوانان را نصیحت و پند می‌دهند. ازدواج از نظر قرآن و اسلام، اهداف فراوانی دارد که برای نمونه ما چند مورد آن را بیان می‌کنیم که عبارتند از: رسیدن به آرامش، بقای نسل، برطرف شدن مشکلات روحی و ارضاء نیازهای فطری و ... که برای نمونه به یکی از فلسفه‌ها و اهداف والای ازدواج که در قرآن کریم آمده است. پس مطابق سفارشات و تأکیدات عقل و شرع لازم است انسان‌ها در فرصتی مناسب که احساس نیاز به ازدواج را در خود می‌یابند با همسری مناسب ازدواج نمایند و خانواده‌ای سالم و مهیا برای خدمت به خلق تشکیل دهند و از بهانه‌جویی‌های بی پایه و اساس دوری نمایند.

منابع

*قرآن کریم

- ۱- ابن فارس، احمد: «مقایس اللغة»، مصر، مكتبة المصطفى البابي المجلسی، چ دوم، ۱۳۸۹ق.
- ۲- ابن منظور، محمد بن مكرم، «لسان العرب» جلد دوم، بيروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول ۱۴۱۲ ق.
- ۳- جلالی، مرضیه، «خانواده تراز در اندیشه اسلامی»، نشر: امتداد حکمت، چاپ: اول، ۱۴۰۱.
- ۴- جوادی آملی، عبدالله: «زن در آینه جلال و جمال»، تهران، مركز نشر فرهنگی رجاء، چ اول، ۱۳۶۹.
- ۵- جوهری، اسماعیل بن حمار، «الصحاح»، تهران: امیری، چاپ اول، ۱۳۶۹ ش.
- ۶- حرالعالمی، محمد بن حسن: «وسائل الشیعه»، قم، انتشارات آل البيت، چ اول، ۱۴۰۹ق.
- ۷- دهخدا، علی اکبر، «لغت نامه»، دانشگاه تهران، ۱۳۴۲ ش.
- ۸- «تفسیر الكبير»، بيروت، دارالاحیاء التراث العربی، بی تا.
- ۹- سالاری فرد، محمدرضا، «نظام خانواده در اسلام»، نشر: هاجر، ۱۳۹۵.
- ۱۰- صدوق، محمد بن علی: «من لایحضره الفقیه»، بيروت، دارالصعب دارالتعارف، ۱۴۰۱ق.
- ۱۱- طباطبایی، سید محمدحسین: «المیزان فی تفسیر القرآن»، بيروت، مؤسسه الاعلمی، ۱۹۷۲م.
- ۱۲- طبرسی، ابوعلی فضل بن الحسن: «مجمع البیان»، قم، مكتبة آية الله النجفی مرعشی، ۱۴۰۳ق.
- ۱۳- عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه: «تفسیر نورالثقلین»، قم، مؤسسه اسماعیلیان، چ دوم، بی تا.
- ۱۴- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، «قاموس للمحیط»، ج ۲، نشر: دارالکتب العلمیه، بيروت، ۱۴۱۵ ق.
- ۱۵- کلینی رازی، محمد ابی جعفر: «اصول الکافی»، بيروت، دارالصعب دارالتعارف، چ چهارم، ۱۴۰۱ق.
- ۱۶- مجلسی، محمدباقر: «بحار الانوار»، بيروت، دار احیاء التراث العربی، چ سوم، ۱۴۰۳ق.
- ۱۷- مصطفوی، حسن: «التحقیق فی کلمات القرآن»، تهران، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر، ۱۳۶۰.
- ۱۸- مطهری، مرتضی: «نظام حقوق زن در اسلام»، تهران، انتشارات صدرا، چ چهاردهم، ۱۳۶۹.
- ۱۹- مقدس اردبیلی، احمد: «زبدۃالبیان فی احکام القرآن»، تهران، المكتبة المرتضویه، بی تا.

۲۰- مکارم شیرازی، ناصر: «تفسیر نمونه»، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۹.